

KONFERENSIYALAR.COM

ANJUMANLAR PLATFORMASI

**XIX RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYASI**

**YANGI DAVR ILM-
FANI: INSON UCHUN
INNOVATSION G'OYA
VA YECHIMLAR**

OKTYABR, 2026

ISSN 3093-8791

ELEKTRON NASHR:

<https://konferensiyalar.com>

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XIX Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 19-son (13-oktyabr, 2026-yil).– 191 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 9-oktyabr

Mas'ul muharrir:

Isanova Feruza Tulqinovna

Annotatsiya

Mazkur to'plamda "Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar" mavzusidagi XIX Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari jamlangan. Nashrda respublikaning turli oliy ta'lim muassasalari, ilmiy markazlari va amaliyotchi mutaxassislari tomonidan tayyorlangan maqolalar o'rin olgan bo'lib, ular ijtimoiy-gumanitar, tabiiy, texnik va yuridik fanlarning dolzarb muammolari va ularning innovatsion yechimlariga bag'ishlangan.

Ushbu nashr ilmiy izlanuvchilar, oliy ta'lim o'qituvchilari, doktorantlar va soha mutaxassislari uchun foydali qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ilmiy-amaliy konferensiya, innovatsion yondashuv, zamonaviy fan, fanlararo integratsiya, ilmiy-tadqiqot, nazariya va amaliyot, ilmiy hamkorlik.

Barcha huquqlar himoyalangan.

© Scienceproblems team, 2026-yil

© Mualliflar jamoasi, 2026-yil

O'ZBEK TILINING IZOHLI LUG'ATLARIDA MERONIMLARNING STATISTIK TAVSIFI

Rahmonova Surayyo Ne'matovna

Boysun tumani Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limi xodimi

Email: Surayyorahmonova80@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek tilining izohli lug'atlarida qayd etilgan meronimlarning statistik tavsifi masalasi tadqiq etiladi. Tadqiqotda O'zbek tili milliy korpusi materiallaridan foydalanilib, izohli lug'atlardan tanlab olingan 214 ta meronimdan 60 tasi statistik jihatdan tahlil qilindi. Meronimlarning korpus matnlarida uchrash chastotasi, matnlarda uchraydigan hujjatlar soni hamda umumiy chastotadagi ulushi aniqlanadi. Statistik tahlil natijasida meronimlar yuqori, o'rta va past chastotali guruhlariga ajratildi. Xususan, bosh, oyoq, yelka kabi inson tanasi qismlarini ifodalovchi meronimlarning yuqori chastotada qo'llanishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari meronimik munosabatlarning o'zbek tilidagi qo'llanish faolligi va semantik guruhlar kesimidagi chastota xususiyatlarini yoritishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: meronim, partonim, meronimik munosabat, statistik tahlil, chastota, O'zbek tili milliy korpusi, izohli lug'at, semantik guruh, korpus lingvistikasi.

STATISTICAL DESCRIPTION OF MERONYMS IN EXPLANATORY DICTIONARIES OF THE UZBEK LANGUAGE

Rahmonova Surayyo Ne'matovna

Staff Member, Department of Preschool and School Education,
Boysun District

Annotation. This article investigates the statistical description of meronyms recorded in explanatory dictionaries of the Uzbek language. The study utilizes materials from the National Corpus of the Uzbek Language and statistically analyzes 60 out of 214 meronyms selected from explanatory dictionaries. The frequency of occurrence of meronyms in corpus texts, the number of documents in which they appear, and their proportion of the total frequency are determined. Based on the statistical analysis, meronyms are classified into high-, medium-, and low-frequency groups. In particular, meronyms denoting parts of the human body, such as head, foot, and shoulder, are found to occur with high frequency. The findings contribute to elucidating the frequency patterns of meronymic relations in Uzbek and their distribution across semantic groups.

Keywords: meronym, partonym, meronymic relation, statistical analysis, frequency, National Corpus of the Uzbek Language, explanatory dictionary, semantic group, corpus linguistics.

DOI: <https://doi.org/10.47390/ymdif-y2026v2i19/n24>

Kirish

Til birliklari o'rtasidagi semantik munosabatlarni o'rganishda meronimiya alohida ahamiyatga ega. Meronimlar butun va uning tarkibiy qismi o'rtasidagi munosabatni ifodalovchi leksik birliklar bo'lib, ular inson tanasi, hayvonot, o'simliklar, kiyim-kechak, texnika, bino va inshootlar, matn va yozuv kabi turli semantik sohalarida namoyon bo'ladi. O'zbek tilida meronimik munosabatlarning shakllanishi va qo'llanish xususiyatlarini statistik jihatdan o'rganish mazkur birliklarning til tizimidagi faollik darajasini aniqlash imkonini beradi. Meronimlarning lug'atlarda qayd etilishi ularning til tizimidagi mavjudligini ko'rsatsa, korpus materiallari ushbu birliklarning real matnlardagi qo'llanish chastotasini aniqlash imkonini beradi. Shu jihatdan O'zbek tili milliy korpusi meronimlarning amaliy qo'llanish darajasini statistik jihatdan tadqiq etish uchun muhim manba hisoblanadi.

Asosiy qism. Tadqiqotimizda O'zbek tilining izohli lug'atlarida qayd etilgan 214 ta meronim tanlab olindi va ulardan 60 tasi O'zbek tili milliy korpusi materiallari asosida statistik tahlil qilindi. Tahlil jarayonida har bir meronimning matnlarda uchrash chastotasi (f), mazkur birlik uchragan hujjatlar soni (D) hamda chastotaning hujjatlar soniga nisbati ($K=f/D$) aniqlandi.

Tadqiq qilingan birliklar bo'yicha umumiy chastota $\Sigma f = 790$, meronimlarning uchragan hujjatlari umumiy soni esa $\Sigma D = 228$ ni tashkil etdi. Har bir meronimning korpusdagi uchrash chastotasi tegishli chastota ko'rsatkichi asosida hisoblandi. Shuningdek, har bir meronimning umumiy chastotadagi ulushi foizlarda belgilandi.

Masalan, *baxya* meronimining korpusdagi uchrash chastotasi 1 marta bo'lib, uning umumiy chastotadagi ulushi:

$$1 / 790 \times 100 = 0,13 \%$$

ni tashkil etadi.

Barmoq meronimining uchrash chastotasi esa 12 tani tashkil etib, uning umumiy chastotadagi ulushi:

$$12 / 790 \times 100 \approx 1,52 \%$$

ga teng.

Tahlil natijalariga ko'ra, meronimlarning chastota ko'rsatkichlari o'rtasida sezilarli farq mavjud. Xususan, *bosh* meronimi 360 marta uchrab, umumiy chastotaning 45,57 % ini tashkil etadi. *Oyoq* meronimining chastotasi 55 ta (6,96 %), *yelka* meronimining chastotasi esa 49 ta (6,20 %) ni tashkil qiladi. Mazkur uchta birlikning jami chastotasi 464 ta bo'lib, bu barcha meronimlar umumiy chastotasining 58,73 % ini tashkil etadi.

Bu ko'rsatkichlar inson tanasi qismlarini ifodalovchi ayrim meronimlarning o'zbek tilidagi matnlarda faol qo'llanishini ko'rsatadi. Ayniqsa, *bosh* meronimining yuqori chastotasi uning nafaqat tana qismi nomi sifatida, balki turli kontekstlarda faol qo'llanuvchi leksik birlik ekanligi bilan izohlanishi mumkin.

Statistik ko'rsatkichlar asosida meronimlarni shartli ravishda uch guruhga ajratish mumkin.

1. Yuqori chastotali meronimlar

Yuqori chastotali meronimlar O'zbek tili milliy korpusida nisbatan ko'p uchraydigan va tilning faol lug'at qatlamida muntazam qo'llanadigan birliklardir. Tadqiqot natijalariga ko'ra, *bosh*, *oyoq*, *yelka* meronimlari ushbu guruhga mansub.

Mazkur uchta meronimning umumiy chastotasi 464 ta, umumiy chastotadagi ulushi esa 58,73 % ni tashkil qiladi. Demak, statistik jihatdan tahlil qilingan 60 ta meronim orasida aynan ushbu birliklar eng katta chastota ulushini egallaydi.

2. O'rta chastotali meronimlar

O'rta chastotali meronimlar matnlarda muntazam qo'llanadigan, biroq yuqori chastotali birliklarga nisbatan kamroq uchraydigan meronimlardir. Ushbu guruhga *bel*, *kalla*, *barmoq*, *yoqa*, *lahad*, *kindik*, *kiprik* kabi birliklar kiritildi.

Mazkur meronimlarning umumiy chastotasi 89 ta bo'lib, ular umumiy chastotaning 11,27 % ini tashkil etadi. Ushbu birliklarning qo'llanish chastotasi ularning turli mavzu va nutq vaziyatlarida faol ishlatilishini ko'rsatadi.

3. Past chastotali meronimlar

Past chastotali meronimlar korpus matnlarida kamroq uchraydigan birliklardir. Ularning ayrimlari muayyan semantik yoki terminologik sohaga xos bo'lishi mumkin. Tadqiqotda ushbu guruhga 50 ta meronim kiritilib, ularning umumiy chastotasi 237 ta deb belgilangan.

Ushbu ko'rsatkich umumiy chastotaning taxminan 30 % ini tashkil etadi. Past chastotali birliklarning mavjudligi meronimik munosabatlarning faqat kundalik nutqda faol qo'llanadigan so'zlar bilan cheklanmasligini, balki turli maxsus va kam qo'llanadigan leksik birliklarni ham qamrab olishini ko'rsatadi.

Meronomlarning statistik taqsimoti quyidagi ko'rinishga ega:

Chastota guruhi	Meronomlar	Umumiy chastota	Ulushi
Yuqori chastotali	bosh, oyoq, yelka	464	58,73 %
O'rta chastotali	bel, kalla, barmoq, yoqa, lahad, kindik, kiprik	89	11,27 %
Past chastotali	50 ta meronim	237	≈30 %

Jadvaldan ko'rinadiki, yuqori chastotali meronimlar son jihatidan kam bo'lishiga qaramay, umumiy chastotaning katta qismini tashkil etadi. Bu holat ayrim meronomlarning til qo'llanishida juda yuqori faollikka ega ekanligini ko'rsatadi.

Ayniqsa, *bosh* meronomining statistik ko'rsatkichi alohida e'tiborga loyiq. Uning korpusdagi chastotasi 360 bo'lib, bu tahlil qilingan barcha meronomlar umumiy chastotasining 45,57 % ini tashkil etadi. Demak, tadqiq qilingan birliklarning deyarli yarmiga yaqin chastota ulushi bitta *bosh* meronomiga to'g'ri keladi.

Shuningdek, *bosh, oyoq, yelka* birliklarining yuqori chastotada qo'llanishi inson tanasi qismlarini ifodalovchi meronomlarning boshqa semantik guruhlariga nisbatan faolroq qo'llanishini ko'rsatadi. Bu holat inson tanasi bilan bog'liq tushunchalarning kundalik muloqot, badiiy, publitsistik va boshqa turdagi matnlarda keng ifodalanishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Xulosa

O'zbek tilining izohli lug'atlarida qayd etilgan meronomlarning O'zbek tili milliy korpusi asosida statistik tahlili mazkur birliklarning qo'llanish faolligi jihatidan bir xil emasligini ko'rsatdi. Tadqiqot uchun tanlangan 214 ta meronomdan 60 tasi statistik jihatdan tahlil qilinib, ularning umumiy chastotasi 790 tani tashkil etishi aniqlandi.

Tahlil natijasida meronomlar yuqori, o'rta va past chastotali guruhlariga ajratildi. Yuqori chastotali guruhga *bosh, oyoq, yelka* birliklari mansub bo'lib, ularning jami chastotasi 464 tani yoki umumiy ko'rsatkichning 58,73 % ini tashkil etdi. O'rta chastotali guruhga *bel, kalla, barmoq, yoqa, lahad, kindik, kiprik* kabi birliklar kiritilib, ularning umumiy chastotasi 89 tani

tashkil etdi. Past chastotali guruh esa 50 ta meronimni qamrab olib, 237 ta qo'llanishni tashkil etdi.

Tadqiqotning eng muhim natijalaridan biri *bosh* meronimining nihoyatda yuqori chastotada qo'llanishidir. Uning 360 marta uchrashi va umumiy chastotaning 45,57 % ini tashkil etishi ushbu birlikning o'zbek tilidagi faol leksik birliklardan biri ekanligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, korpus statistikasi meronimlarning faqat lug'aviy-semantik xususiyatlarini emas, balki ularning real nutqdagi faollik darajasini ham aniqlash imkonini beradi. Olingan natijalar o'zbek tilidagi meronimik munosabatlarni korpus lingvistikasi asosida o'rganish, ularning chastotaviy xususiyatlarini aniqlash hamda semantik guruhlar bo'yicha statistik tavsifini yaratish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006.
2. O'zbek tili milliy korpusi. Korpus materiallari.
3. Cruse D. A. Lexical Semantics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
4. Cruse D. A. Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 2000.

YANGI DAVR ILM-FANI: INSON UCHUN INNOVATSION G'OYA VA YECHIMLAR

**XIX RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
MATERIALLARI**
2026-yil, oktyabr

Mas'ul muharrir: *F.T.Isanova*
Texnik muharrir: *N.Bahodirova*
Diszayner: *I.Abdihakimov*

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XIX Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 19-son (13-oktyabr, 2026-yil). – 191 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 9-oktyabr.

Barcha huquqlar himoyalangan.
© Science problems team, 2026-yil.
© Mualliflar jamoasi, 2026-yil.